

Ubeydullah B. Ömer'in Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri*

Ubayd Allah B. Omar's Life and Political Activities

İhsan ARSLAN**

Öz

Hız. Peygamber döneminde Mekke'de dünyaya gelen Ubeydullah b. Ömer, Hız. Ömer'in İslâm'a girmesinden sonra müslüman olmuş, hicretten sonra da Medine'de yaşamaya başlamıştır. Hız. Peygamber ve Hız. Ebû Bekir dönemlerinde fazla ön plana çıkmayan Ubeydullah, babasının şehit edilmesi olayından sonra Ebû Lü'lü'nün eşini, kızını, Hürmüzân'ı ve Cüfeyne'yi öldürmesiyle kaynaklarda çok geniş yer bulmuş, hakkında verilen karardan dolayı hem kendisi hem de dönemin halifesi Hız. Osman eleştirilerin odağı hâline gelmiştir. Eleştirilerin temel noktası, siyasî olarak kısas uygulanmayıp, öldürülenlerin diyetleri ödenerek Ubeydullah'ın affedilmesidir. "Otorite bende olsaydı, Ubeydullah'a kısas uygulardım" diyerek karara en çok tepkiyi gösterenlerin başında gelen Hız. Ali halife olunca, Ubeydullah kısas edilme endişesiyle Şam'a Muâviye'nin yanına gitmiş ve 37/657 yılında Sıffin Savaşı'nda öldürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ubeydullah b. Ömer, Osman b. Affân, yargı, kısas, tepki

Abstract

Ubayd Allah b. Omar, who was born in Mecca during the Prophet Mohammed, became a Muslim after his father Omar's conversion to İslam and he began living in Medina after Hejira. Ubayd Allah, who did not come to the forefront during the Prophet Mohammad and Abu Bakr's era, took up a lot room in the sources with his killing the wife of Abu Lu'lu's wife, daughter, Hürmüzan and Cufeyne after his father's martyrdom and due to the decision given about him both himself and the caliph of the time, Uthman, became the focus of criticism. Ubayd Allah's being forgiven by paying blood money (diya) for victims instead of retaliation (qisas) was the main point of the critiques. When Ali was the caliph, who was amongst the ones who showed the harshest reaction to this decision by saying "If I were in authority, I would have applied qisas" Ubayd Allah went to Damascus to take refuge in Muaviye because of his concerns for being applied qisas and was killed in the battle of Siffin in 37/657.

Keywords: Ubayd Allah b. Omar, Uthman bin Affan, judgment, qisas, reaction

* Bu çalışma, 2-3 Kasım 2017 tarihinde Sivas'ta düzenlenen Uluslararası Hız. Ömer Sempozyumunda sunulan tebliğin gözden geçirilmiş halidir.

** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü (Ortaçağ Tarihi)

e-posta: ihsan.arslan@omu.edu.tr

ORCID: 0000-0003-4790-0711

Gönderim Tarihi / Submitted: 03.06.2023

Kabul Tarihi / Accepted: 28.06.2023

Atf Bilgisi / Cite As: Arslan, İhsan (2023), "Ubeydullah B. Ömer'in Hayatı ve Siyasî Faaliyetleri", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 288-309.

Bu makale araştırma ve yayın etiğine uygun şekilde hazırlanmış ve intihal taramasından geçmiştir.

1. Giriş

Tarih, geçmişte yaşamış toplumların faaliyetlerini yer ve zaman göstererek sebep-sonuç ilişkisi içerisinde inceleyen bir bilim dalıdır. Bu tanımdan hareketle bir tarihi olayda bulunması gereken temel unsurlar; insan, yer, zaman, sebep ve sonuçtur. Bu sebeple tarihî bir hadise incelenirken bu temel ilke ve prensiplerin dikkate alınması gerekmektedir. Tarihin omurgasını ve çatısını oluşturan ana unsurlardan herhangi biri dışta bırakılıp dikkate alınmazsa, araştırılan bir konudan sağlıklı ve verimli neticelerin elde edilmesi oldukça zordur. Çünkü tarihi, olaylar zincirinin birbirine bağlı olan halkaları gibidir. Bu halkalar birbirlerine ne kadar sağlam bağlarla tutunursa, zincir de o kadar sağlam olur. Eğer halkalardan biri zayıfsa, diğer halkaların güçlü olmasının bir önemi yoktur. Yani zincir, en zayıf halkasının güçlü olduğu kadar sağlamdır. Bu açıdan tarihî olayın omurgasına ve çatısına zarar vermektен kaçınılmalıdır.

Tarihî olaylar, siyasî, idarî, askerî, iktisadî, ictimai ve dinî sebeplerle kendi doğallığı içerisinde meydana gelir. Yani tarih yapanlar konjonktüre uygun olarak sosyolojik ve psikolojik şartlar çerçevesinde birtakım davranışlarda bulunurlar. Bu davranışlardaki temel faktör; insan olmanın gereğini yapmaktır. O hâlde tarihî olaylar, kişilerin faaliyetleri neticesinde şekillenir. Bu bağlamda tarihçiler objektiflik ilkesi çerçevesinde nesnellığe gölge düşürecek duygu ve düşüncelerden mümkün olduğu kadar kaçınmak suretiyle tarih yapanlara saygı duyarak ve sadık kalarak tarihî olayları değerlendirmelidirler.

Sübjektiflik içerisinde tarihî olaylara yaklaşılması, onlardan alınması gereken ders ve ibretleri göz ardı edecektir. Hâlbuki tarih ilminin asıl amaçlarından biri de ibret alınmasını sağlamaktır. Bu sebeple tarihçi, kişi ve olaylara ön yargıdan uzak bir bakış açısıyla yaklaşmalı, gerçekleri kınayıcının kınamasını dikkate almadan ortaya koymalıdır. Kişilerin konumları ve sıfatları, tarihî olayın önüne geçmemelidir. Yani tarihî bir olay, sıfatlardan ve konulardan bağımsız değerlendirilmelidir. Biz bu çalışmada ‘Ubeydullah b. Ömer’in Hayatı ve Siyasi Faaliyetleri’ konusunu incelerken tarih araştırmalarına özgü metodolojik bakış açısına sadık kaldık ve konuyu işlerken temel İslâm Tarihi kaynaklarını kullanarak objektif değerlendirmelerde bulunmayı amaçladık.

2. Doğumu, Nesebi ve Hayatı

Hiz. Peygamber döneminde Mekke’de dünyaya gelen Ubeydullah b. Ömer’in¹ nesebi, Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb b. Nüfeyl b. Abdiluzâ b. Riyâh b. Abdullah b. Kurt b. Rezâh b. Adî b. Ka’b b. Lüey b. Gâlib b. Fihri b. Mâlik’dir.² Ubeydullah b. Ömer, bu ismi kendisine verenin babası olduğunu şu şiirle belirtmiştir: “*Bana, Ubeydullah adını babam Ömer koydu. Allah’ın Nebisi ve babam Ömer dışında Kureyş’in gelmiş, geçmiş en hayırlı insanıyım.*”³ Doğum tarihi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Ebû İsâ künyesiyle bilinen Ubeydullah’ın niçin bu künye ile anıldığı bilinmemektedir.⁴ Bir gün Ubeydullah b. Ömer’in hanımı Hiz. Ömer’e gelerek: “*Ey Müminlerin Emiri! Ebû İsâ’dan dolayı beni bağışla*” dedi. Hiz. Ömer: “*Ebû İsâ*

¹ Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber, *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2006), 492; İzzüddin Ebi’l-Hasen Ali b. Ebi’l-Keram Muhammed b. Muhammed, *Üsdü’l-Ğâbe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2009), III/175; İzzüddin Ebi’l-Hasen Ali b. Ebi’l-Keram Muhammed b. Muhammed, *el-Kâmil fî’t-Târih* (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 979), III/52; Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyizi’s-Sahâbe* (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 2001), 4/151.

² Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdîrabbih, *el-Ikdü’l-Ferîd* (Kâhire: Dâru’l-Hadis, 2013), III/351; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 492.

³ İbn Abdilber, *el-İstîâb fî Ma’rifeti’l-Ashâb*, 492.

⁴ Muhammed b. Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 3/201; Muhammed b. Sa’d, *Kitâbü’t-Tabakâti’l-Kebîr*, çev. Komisyon (İstanbul: Siyer Yayınları, 2014), VII/14; İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 491; İbnü’l-Esir, *Üsdü’l-Ğâbe*, III/175; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/151; Mustafa Ertürk, “Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb”, *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/26.

kim?" diye sorunca hanımı: "Oğlun Ubeydullah" diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer, oğlunu çağırması için bir elçi gönderdi, ancak ona niçin çağırıldığını söylememesi için elçiye sıkı sıkı tembih etti. Elçi, Ubeydullah'a gelerek: "Baban seni çağırıyor" dedi. Ubeydullah da niçin çağırıldığını sordu, ancak elçi cevap vermekten kaçındı. Ubeydullah, elçiye kaz veya ördek yumurtası verince, elçi ona niçin çağırıldığını söyledi. Durumu öğrenen Ubeydullah tedirgin bir şekilde babasının yanına geldi. Hz. Ömer, elçiye, durumu Ubeydullah'a haber verip vermediğini sordu. Elçi de haber verdiğini söyleyince Halife tarafından dövüldü. Daha sonra Hz. Ömer, Oğluna: "Sana yazıklar olsun! İsa'nın babası var mı ki, sen 'Ebû İsa' lakabıyla künyelendin. Bu künye, Araplar arasında bilinmemektedir." diyerek oğlunu kırbaçla dövdüğü rivayet edilmektedir.⁵

Bu rivayeti dikkate alacak olursak Hz. Ömer, oğlunun künyesinden haberdar değildir. Arap örfüne göre, baba, çocuğunun ismiyle künyelenmektedir. Bu örfü göre de Hz. Peygamber'in büyük oğlunun adı Kâsım olduğundan dolayı onun künyesi, Ebû'l-Kâsım'dır. Eğer Ubeydullah'ın İsa isimli oğlu var da Hz. Ömer'in bundan haberi yoksa, bu durum realiteye uygun değildir. Bu sebeple Ubeydullah'a niçin bu künyenin verildiği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi mevcut değildir. Eğer böyle bir künyenin Ubeydullah'a nispeti kabul edilecekse, Hz. Ömer, onun böyle künyelenmesinden hoşlanmadığını belirtmiş, hatta kendisini sert bir şekilde uyarmıştır.

Ubeydullah b. Ömer'in annesinin adı; Huzâ'a kabilesinden Ümmü Gülsüm bint Cervel b. Mâlik b. Müseyyeb b. Rebî'a b. Asram b. Dabîs b. Harâm b. Hubşiyye b. Selûl b. Ka'b b. Amr'dır.⁶ İslâm, Hz. Ömer ile eşi Ümmü Gülsüm bint Cervel'in arasını ayırdı.⁷ Çünkü: "Müşrik kadınlarla evlilik bağınızı sürdürmeyin"⁸ âyeti nâzil olunca Hz. Ömer, müşrik olan eşi Ümmü Gülsüm bint Cervel'i boşamıştır.⁹

Kaynaklarda Ubeydullah b. Ömer'in yetişmesi ve gençliği hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun, uzun boylu ve cüsseli bir yapıya sahip olup, Kureyş'in kahraman ve yiğitlerinden biri olduğu belirtilmektedir.¹⁰ Ayrıca şair kimliği bulunan Ubeydullah, bazı Kureyşliler, Bukeyr b. Abdiyâ'lîloğullarıyla ittifak yaptığı için Adiyogullarını eleştirdiğinde:

"Ey Alaca hastalıklılar! Onları eleştiriyor ve ayıplıyorsunuz, hâlbuki hepiniz sapıksınız. Anneleriniz kısa boylu kızlar doğururlar, diğer anneler ise uzun boylu erkekler doğurur. Babana, Bizanslının kendisiyle nasıl ilişkiye girdiğini sor, onun erkeklik uzvu, avcun içindeki tomar gibidir" şiiiriyle onlara cevap vermiştir.¹¹

Ubeydullah b. Ömer, babası Hz. Ömer İslâm'a girdikten sonra müslüman olmuştur.¹² Müslümanlar Mekke'de yaşam koşulları ağırlaşınca Medine'ye gitmek zorunda kalmışlardır. Ubeydullah da ailesiyle birlikte Medine'ye gitmiş ve sonraki hayatını burada geçirmiştir. Ubeydullah b. Ömer, Hz. Peygamber'in etrafında bulunan meşhur sahâbilerden biri olmadığı ve bu dönemde meydana gelen olaylarda etkili olmadığından, kendisiyle ilgili kaynaklara yansıyan herhangi bir bilgi mevcut değildir. Bu durum, onun toplum içerisinde

⁵ Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah b. Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk* (Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1996), XXXVIII/59; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, 3/175; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/151.

⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III/201; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/59.

⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, III/201; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012), 150; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/59; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/54.

⁸ el-Mümtahine 60/10.

⁹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'an* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2010), 10/775-776; Ebû'l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr* (Mekke: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.), 3/486; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/151.

¹⁰ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 492; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III/175-176; Hayruddin Ziriklî, *el-E'lâm* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1992), 4/195; Ertürk, "Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb", 42/26

¹¹ Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhız, *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.), 144-145.

¹² Ziriklî, *el-E'lâm*, 4/195.

etkisiz biri olduğunu göstermez. Çünkü Kureyş'in kahraman ve yiğitlerinden birisi olması sebebiyle diğer müslümanların toplum içerisinde yapmaları gereken görevler ne ise, onun da yerine getirmekle sorumlu olduğu yükümlülükler vardır. Hz. Peygamber vefat edip Hz. Ebû Bekir halife olduktan sonra ortaya çıkan dinî, siyasî, askerî, iktisadî, ictimai ve asabiyet karakterli olan, devletin istiklalini ve istikbalini hedef alan isyan hareketleri ortaya çıktığında Ubeydullah b. Ömer de muhtemelen üzerine düşen görevi en iyi şekilde yerine getirmiştir. Ubeydullah b. Ömer, Hz. Ömer, Hz. Osman, Ebû Musa el-Eş'arî ve diğer sahâbîlerden hadis işitmiş,¹³ Hz. Peygamber'den de merfu olarak hadis rivayetinde bulunmuştur.¹⁴ Ancak İbn Abdilber, ondan hadis gelmediğini ve onun da başkalarından hadis almadığını belirtmiştir.¹⁵

Hz. Ebû Bekir'den sonra hilâfet makamına geçen babası Hz. Ömer döneminin fetih hareketlerinde onun adının geçtiğini görmekteyiz. Çünkü o, kardeşi Abdullah ile birlikte İslâm ordusunda Irak'a gazaya çıktı. Dönüşlerinde Basra valisi olan Ebû Musa el-Eş'arî'ye uğradılar. Basra valisi Ebû Musa, onları en iyi şekilde karşıladıktan sonra kendilerine: “*Sizlere fayda sağlayacak bir iş versem, yapar mısınız?*” dedi. Onlar da: “*Evet*” karşılığını verdiler. Bunun üzerine Ebû Musa onlara: “*İşte Allah'ın mallarından bir mal. Onu Müminlerin Emirine götürmenizi istiyorum ve bununla birlikte o malı sizlere borç olarak veriyorum*” dedi. Ayrıca o: “*O mal ile Irak'tan bazı ticarî eşyalar satın alarak Medine'ye götürüp satmalarını, anaparayı Müminlerin Emirine vermelerini, kârını ise kendilerine almalarını*” söyledi.

Daha sonra da Ebû Musa, Hz. Ömer'e durumu bildiren bir mektup yazdı. Onlar da Ebû Musa'nın dediği gibi yaptılar. Onlar Medine'ye gelince Hz. Ömer kendilerine: “*Bütün ordu sizlere borç mu verdi*” diye sorunca onlar: “*Hayır*” cevabını verdiler. Bunun üzerine Hz. Ömer onlara: “*Ey Müminlerin Emirinin çocukları! O mal sizlere ödünç verildi. Malı ve elde ettikleri kârı vermelerini*” istedi. Abdullah sustu, fakat Ubeydullah şöyle karşılık verdi: “*Ey Müminlerin Emiri! Böyle davranmana gerek yok. Eğer bizlere borç olarak verilen malda herhangi bir eksilme meydana gelseydi, biz onu tazmin edecektik.*” Ancak Hz. Ömer hem anaparanın hem de elde edilen kârın hazineye verilmesi konusunda ısrarlı tavrını devam ettirdi. Ancak Hz. Ömer'in arkadaşlarından biri: “*Ey Müminlerin Emiri! Onu kâr paylaşımı ortaklığı şeklinde yapsan*” diye bir teklifte bulundu. Hz. Ömer de bu teklifi yerinde bulunca anapara ve elde edilen kârın yarısı hazineye verildi.¹⁶

Hz. Ömer toplumsal hayatın refah ve huzur içerisinde olması, kaos ortamının oluşmaması için İslâm'ın ve devletin koymuş olduğu kuralları çiğneyenlere karşı gereken cezayı uygulamaktan asla kaçınmazdı. Kanuna aykırı hareket edenler onun en yakınları bile olsa, yapmış olduğu olumsuz hareketin karşılığını mutlaka görürdü. Bir gün Hz. Ömer cenaze namazı kıldırdıktan sonra halka dönerek: “*Ben, oğlum Ubeydullah b. Ömer'in ağzında şarap kokusu aldım. Eğer içtiği madde onda sarhoşluk etkisi meydana getirmişse, ona haddi şurup uygulayacağım*”¹⁷ diyerek evlat duygusunun cezanın uygulanmasına engel olamayacağını göstermiştir. Başka bir rivayette ise Hz. Ömer'in “*tılâ*”¹⁸ adı verilen bir tür şarap içtiği iddia edilen oğlu Ubeydullah'a haddi şurup olarak seksen celde vurduğu belirtilmektedir.¹⁹

¹³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/175.

¹⁴ İbn Ebû Âsım, *el-Âhad ve'l-Mesânî* (Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991), 2/59.

¹⁵ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 491.

¹⁶ Mâlik b. Enes, *Muvattâ* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Gırâz”, 1; İbn Asâkir, *Târihu Medîneti Dimeşk*, 38/57; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/151.

¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), “Eşribe”, 10; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/152.

¹⁸ Pişirilmekle üçte ikisi giden ve sertleşerek sarhoş edici bir özellik kazanan yaş üzüm suyudur. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 3/20.

¹⁹ İbn Beşkuvâl, Ebû'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Beşkuvâl, *Ğavâmizu'l-Esmâi'l-Mübheme* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüp, 1987), 1/300-301; Hacer, *el-İsâbe*, 4/152.

Hız. Ömer insanların onur ve haysiyetlerine oldukça önem verir ve bu çizgiyi ihlal edenlere karşı sert bir şekilde tepkisini gösterirdi.²⁰ Bir gün Ubeydullah b. Ömer, sahâbeden Mikdâd b. Amr'a küfretmişti. Olaydan haberdar olan Hız. Ömer: “*Ubeydullah'ın dilini kesmek, benim adağım olsun*” diyerek oğlunun yapmış olduğu bu çirkin hareketi onaylamadığını, gerekirse en ağır bir şekilde cezalandıracağını göstermişti. Çünkü Hız. Ömer, oğlunun, babasının makamına güvenerek böyle bir harekette bulunmuş olabileceği ihtimaline karşılık kararlılığını ortaya koymuş ve diğer insanlara da yanlışlık yapan kim olursa olsun, ayırım yapılmayacağını göstermiştir. Bu konuda Hız. Ömer'in kararlılığını gören Rasûlüllah'ın ashâbından bazıları kendisiyle konuşmaya gelince o: “*Beni bırakınız da onun dilini keseyim ki, ondan sonra hiç kimse Rasûlüllah'ın ashâbına karşı ağır konuşmaya cüret etmesin*” dedi.²¹

Hız. Osman halife olduktan sonra Hız. Ebû Bekir döneminde başlanan ve Hız. Ömer döneminde bütün hızıyla devam eden fetih hareketlerinin önünü kesmemiş ve devletin sınırlarını genişletmek amacıyla pek çok toprak parçasını fethederek Müslümanların vatanı haline getirmiştir. Bu amaçla Halife Hız. Osman, Mısır ve Mağrib valisi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh'e hicretin 17, 18 veya 19. senesinde mektup yazarak Ifrıkıyye'nin fethedilmesini emretmiştir. Valiye yardım etmek amacıyla içlerinde Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Ömer, Mervân b. Hakem, Abdurrahman b. Ebî bekir, Abdullalh b. Amr b. Âs, Âsım b. Ömer b. Hattâb ve Ubeydullah b. Ömer gibi askerlerden oluşan büyük bir orduyu bölgeye göndermiştir.²²

3. Siyasî Faaliyetleri

3.1. Hız. Ömer'in Şehid Edilmesi

Hız. Ebû Bekir'in istihlâfı ve halkın biatıyla ikinci halife olarak hilâfet makamına geçen Hız. Ömer (634-644) görevde kaldığı on yıl içerisinde önemli icraatlara imza atmış, müslim ve gayr-ı müslim halkın refah ve huzur içerisinde yaşaması için mücadele etmiş, İslâm Devleti'nin kalkınması ve gelişmesi amacıyla yoğun bir mesai harcamıştır. Halkçı ve devletçi ruhu harekete geçiren Hız. Ömer'in idaresi altındaki insanlar altın devrini yaşamışlar ve devlet de kurumsal olarak önemli bir mesafe kaydetmiştir. Bütün bu olumlu gelişmelerden rahatsız olanların çıkması kaçınılmazdır. Bunların başında ise; âdil yönetimiyle bilinen Emîru'l-Mü'minîn Hız. Ömer'i şehit edecek olan İran asıllı Mecûsî köle Ebû Lü'lü' Fîrûz gelmektedir.

Hız. Ömer, buluş çağına giren esirlerin Medine'ye girmesine izin vermiyordu. Ancak Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be: “*Yanında demircilik, marangozluk ve oymacılık işlerinden anlayan ve insanlar için faydalı olacak bir gencin bulunduğunu ve bunun Medine'ye girmesine izin verilmesini*” belirten bir mektup yazdı. Hız. Ömer de onun Medine'ye girmesi için gerekli izni verdi. Muğîre b. Şu'be, bu köleden yaptığı işlere karşılık kendisine ayda yüz dirhem vermesini istedi.²³

Hız. Ömer bir gün Medine sokaklarında dolaşırken hıristiyan olan ve Kûfe valisi Muğîre b. Şu'be'nin kölesi Ebû Lü'lü' ile karşılaştı. Ebû Lü'lü': “*Ey Mu'minlerin Emiri! Efendim olan Muğîre b. Şu'be benden yerine getirmekte zorlandığım vergi (harâc) istiyor. Bu konuda bana yardımcı olur musun?*” deyince Hız. Ömer: “*Efendinin senden getirmesini istediği vergi miktarı ne kadardır?*” sorusuna Ebû Lü'lü': “*Her gün iki*

²⁰ Namık Kemal Okumuş, *Ömer Müslümanlığı-Yaşayan Dindarlığın İlke, Adalet ve Ahlak Bazlı Analizi* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2023), 185-222.

²¹ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 38/59-60.

²² Ebû'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 138-141.

²³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/262.

dirhem”²⁴ İbn Sa’d’ın rivayetinde ise: “*Her gün dört dirhem*”²⁵ şeklinde karşılık verince Hz. Ömer ona: “*Ne iş yapıyorsun?*” Ebû Lü’lü’: “*Marangoz, demirci ve oymacı*” olduğunu belirtince Hz. Ömer: “*Bu mesleklere sahip olduğuna göre senden istenen verginin çok olduğunu düşünmüyorum*” dedi ve: “*İstesem, rüzgarla çalışan değirmen yapabilirim*” diyormuşsun. O da “*Evet, yapabilirim*” şeklinde karşılık verince Hz. Ömer: “*Bana bir değirmen yapar mısın?*” talebine Ebû Lü’lü’: “*Sana öyle bir değirmen yapacağım ki, doğuda ve batıda bulunan insanlar onun hakkında konuşacaklar*” diyerek isteği yerine getireceğini belirtti ve oradan ayrıldı. Bunun üzerine Hz. Ömer: “*Şu anda köle beni tehdit etti*” yorumunda bulundu.²⁶

İbn Sa’d’ın rivayetinde ise, Ebû Lü’lü’, Hz. Ömer’e gelerek efendisinin kendisinden istediği aylık yüz dirhem miktarın ağırlığından şikâyetinde bulundu. Bunun üzerine Hz. Ömer, Ebû Lü’lü’ye: “*Elinden hangi işler geliyor*” diye sordu. Ebû Lü’lü’ yaptığı işleri söyleyince Hz. Ömer: “*Bu işlere karşılık kendisinden istenilen vergi bedelinin çok olmadığını*” belirtince kızgın bir şekilde homurdanarak oradan ayrıldı. Birkaç gün sonra Hz. Ömer aynı köleyle yolda karşılaşıncı ona: “*Sen, bana, istersen sana güzel bir yel değirmeni yaparım, dememiş miydin?*” O da yanında bir grup insan olan Hz. Ömer’e kızgın ve asık bir suratla bakarak: “*Sana herkesin konuşacağı bir değirmen yapacağım*” deyince Hz. Ömer, yanındakilere: “*Bu kölenin kendisini tehdit ettiğini*” belirtti.²⁷

Bu olaydan kısa bir süre sonra Ebû Lü’lü’ kabzası ortasında olan iki başlı bir hançer alarak sabahın karanlığında mescidin bir köşesine gizlendi. O, Hz. Ömer sabah namazını kılmak üzere halkın saflarını düzgün tutmaları konusunda uyarıncaya kadar gizlendiği köşede bekledi. O, tam bu esnada Hz. Ömer’e saldırarak biri göbeğinin altından olmak üzere üç²⁸ veya altı²⁹ yerinden yaraladı. Hz. Ömer’in yanında bulunanlardan on bir kişiyi yaraladıktan sonra kaçamayacağını anlayınca intihar etti.³⁰ Ya’kûbî’nin rivayetine göre Ebû Lü’lü’yu Ubeydullah b. Ömer öldürmüştür.³¹ İbn Sa’d’ın rivayetine göre Ebû Lü’lü’ on iki, on üç veya on dokuz kişiyi daha yaraladı ve bunlardan da dördü, altısı veya dokuzu hayatını kaybetti.³² İbnü’l-Cevzî ise, Ebû Lü’lü’nün on üç kişiyi yaraladığını, bunlardan da yedisinin hayatını kaybettiğini rivayet etmiştir.³³ İbnü’l-Esîr de sayı belirtmeksizin Hz. Ömer’in yanında bulunanlardan bazılarının bu yaranın etkisiyle hayatlarını kaybettiğini belirtmiştir.³⁴ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe* adlı eserinde ise yaralılardan yedi kişinin hayatını kaybettiğini rivayet etmiştir.³⁵ İbn Kesîr’in rivayetine göre ise, sadece altısı hayatını kaybetmiştir.³⁶

Yaralanan Hz. Ömer namazı kıldırması için Abdurrahman b. Avf’ı görevlendirdi ve daha sonra kanamanın etkisiyle bayıldığı için evine götürüldü.³⁷ Sabah olup kendisine gelince: “*Bu işi kimin yaptığını*” sordu. Muğîre b. Şu’be’nin kölesi Ebû Lü’lü’ olduğunu öğrenince: “*Böyle bir olayın bir Müslüman tarafından*

²⁴ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1997), 2/559.

²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III/264; Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Târihu’l-Hulefâ* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1989), 152.

²⁶ Taberî, *Târihu’l-Ümem*, 2/559; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/49; Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn, *Kitâbü’l-Iber ve Divânü’l-Mübtedi ve’l-Haber fi Eyyâmi’l-Arab ve’l-Acem ve’l-Berber ve men Âsarahüm min Zevi’s-Sultâni’l-Ekber* (Ürdün: Beytül’l-Efkârî’d-Devliyye, ts.), 561.

²⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/262-263.

²⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/263.

²⁹ Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/560; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/50; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe*, 3/341.

³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/263.

³¹ Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer b. Vehb b. Vâdh, *Târihu’l-Ya’kûbî* (Beyrut: Müessesetü’l-E’lemî, 1993), 2/54.

³² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, III/265, 266.

³³ Ebû’l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed b. Cevzî, *el-Muntazam fi Târihi’l-Ümem ve’l-Mülûk* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 992), 4/329.

³⁴ İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/50.

³⁵ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğabe*, 3/341.

³⁶ Ebû’l-Fidâ İsmail b. Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye* (Kahire: Dâru’l-Hadis, 1994), 7/130.

³⁷ Taberî, *Târihu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/560.

gerçekleştirilmediğinden dolayı Allah'a hamd etti."³⁸ Hz. Ömer yaralandıktan sonra üç gün daha yaşadı.³⁹ O, gerekli tavsiyelerde bulunduktan sonra 26 Zilhicce 23/2 Ekim 647 tarihinde Çarşamba gecesi vefat etti.⁴⁰ Ebû Lü'lü'yü Hz. Ömer'e suikast düzenlemeye iten sebebin; sadece efendisi olan Muğîre b. Şu'be'nin kendisine yüklemiş olduğu vergi yükünün ağırlığına bağlamak doğru olmaz. Çünkü Ebû Lü'lü' Nihavend Savaşı'nda ele geçirilen esirler arasında bulunmaktaydı. Bu sebeple kendisi, ailesi ve yakınları esir edilen veya öldürülen, vatanını kaybeden ve sonraki yaşamını köle olarak geçiren birisinin yapamayacağı, göze alamayacağı hiçbir şeyi yoktur. Bu açıdan Ebû Lü'lü'ün intikam duygusuyla hareket ederek Hz. Ömer'i şehit etmesi pekâlâ mümkündür. Nitekim Mes'ûdî ve İbnü'l-Esîr'in eserlerinde bunun işaretlerini görmek mümkündür. Çünkü Nihâvend'den getirilen esirler Medine'ye vardıklarında Muğîre b. Şu'be'nin kölesi olan Ebû Lü'lü' esir çocukların başını okşamış, ağlamış ve: "Ömer ciğerimi yedi" İbn Sa'd'ın rivayetinde ise Ebû Lü'lü': "Araplar ciğerimi yedi"⁴¹ diyerek⁴² içinde bulunduğu çaresizliği ortaya koymuştur.

3.2. Ubeydullah b. Ömer'in İntikam Duygusuyla Hareket Etmesi

Ebû Lü'lü' Hz. Ömer'i yaralayıp kurtulamayacağını anlayınca intihar etmiş ve suikast aracı olan hançer ise müslümanların eline geçmiştir. Bu hançeri gören Abdurrahman b. Ebî Bekir şöyle bir değerlendirmede bulundu:

"Ben, Ebû Lü'lü', Cüfeyne ve Hürmüzân ile el-Bakî' denilen yerde karşılaştım. Onlar birbirleriyle fısıldaşıyorlardı. Aniden yanlarına gelince sıçradılar ve bir hançer yere düştü. Bunun üzerine hançeri görünce: "Bununla ne yapıyorsunuz?" diye sordum. Onlar da: "Biz ete dokunmadığımız için bununla et doğruyoruz" diye cevap verdiler.

Hançerin iki başı vardı ve kabzası da ortasındaydı. Abdurrahman b. Ebî Bekir'in anlattıklarını dinleyen insanlar Hz. Ömer'in suikaste maruz kaldığı hançere baktılar ve onun anlatıldığı gibi bir hançer olduğunu gördüler. Hatta Ubeydullah b. Ömer anlatılanlardan daha da emin olmak için: "Sen, bu hançeri onların yanında gördün mü?" diye sordu. Abdurrahman b. Ebî Bekir'den "Evet" cevabını alan Ubeydullah b. Ömer kılıcını kuşanarak babasının şehit edilmesine sebep olanları cezalandırmak için harekete geçti. Hatta bu konuda Ubeydullah'ı, Hz. Peygamber'in hanımı ve Hz. Ömer'in kızı olan Hafsa bint Ömer'in de Hürmüzân ve Cüfeyne'yi öldürmeye teşvik ettiği belirtilmektedir.⁴³ Önce Hürmüzân'ın yanına gelen Ubeydullah b. Ömer: "Atım rahatsızlandı, gel de bir bak" diyerek onu yanına çağırdı. Birlikte hareket etmeye başladılar, ancak Ubeydullah biraz arkada kaldı. Hürmüzân öne geçince kılıcıyla ona vurdu. Hürmüzân kılıcı hissedince: "Allah'tan başka ilah yoktur" diyerek Müslüman olduğunu belirtti. Böylece Hürmüzân'ı öldüren Ubeydullah b. Ömer,⁴⁴ Cüfeyne'yi çağırdı. O, el-Hîre Hristiyanlarından olup Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın süt babasıydı. Medine'de de yazı öğretmeni idi. Ubeydullah, ona kılıcıyla vurunca gözlerinin arasından istavroz çıkardı.⁴⁵

³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/263; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, II/560; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/329; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/51; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/130.

³⁹ İbn Abdirabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, 3/353.

⁴⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/263; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/50-52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, 7/130.

⁴¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/264.

⁴² Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher* (Beyrut: Matbaatü's-Saâde, ts.), 2/329; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/16.

⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/271; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Târîhu'l-İslâm Ahdü'l-Hulefâi'r-Râşidîn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987), 296; Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ Siyeru Hulefâ'r-Râşidîn* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998), 142.

⁴⁴ Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *el-Iber fi Haber men Ğaber* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), I/20.

⁴⁵ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/587; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 296-297; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 141.

Bu şekilde Cüfeyne'yi de öldüren Ubeydullah, Ebû Lü'lü'nün müslüman olduğunu iddia ettiği kızını da öldürdü.⁴⁶

Ya'kûbî'nin rivayetine göre Ubeydullah, Ebû Lü'lü'ün eşini de öldürmüştür.⁴⁷ Ubeydullah b. Ömer babasının intikamını aldığı düşünerek geri döndü. Yaşanan elim hadiseleri duyan Hz. Osman, Ubeydullah b. Ömer'i yanına çağırarak: “*Allah seni kahretsin! Sen, namaz kılan bir adamı, Allah Resûlü'nün koruması altında olan diğer bir kişiyi ve küçük bir kız çocuğunu öldürdün. Seni bu halde bırakmak nasıl doğru olur?*”⁴⁸ İbn Sa'd'ın diğer rivayetinde ise Hz. Osman, Ubeydullah b. Ömer'e: “*Bizim korumamız altında olanları neden öldürdün?*” diye sorarak yaptığı işin yanlışlığını vurgulamaya çalıştı. Bu şekilde eleştirilmesine öfkelenen Ubeydullah b. Ömer, Hz. Osman'ın üzerine atılarak onu yere yıktı. Orada bulunanlar onun elinden Hz. Osman'ı zor kurtarabildiler.⁴⁹ Âdeta Ubeydullah b. Ömer o gün yabancılara (Arap olmayanlar) karşı kılıcını çekmiş savaş kahramanı gibiydi.⁵⁰ Hatta o, o kadar öfkelenmişti ki: “*Medine'de bulunan esirleri/yabancılara ve diğerlerini öldüreceğine*” dair yemin bile etmişti.⁵¹

Ancak Medineliler ilk muhacirler toplanarak Ubeydullah b. Ömer'in yaptıklarını hoş karşılamayıp esirlere dokunmaması için onu engellemeye çalıştılar. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ömer: “*Vallahi ben, onları ve diğerlerini öldüreceğim*” diyerek bazı muhacirlere karşı çıktı. Olanlardan haberdar olan Suheyb b. Sinan, Ubeydullah'a mâni olması için Amr b. Âs'ı görevlendirdi. Amr b. Âs. “*Ey kardeşimin Oğlu! Kılıcı bana ver*” diyerek Ubeydullah'ın sakinleşmesi ve kılıcı bırakması için yoğun bir çaba gösterdi. O da kılıcını Amr'a verdi. Çünkü Hz. Ömer yaralandıktan sonra namazları kıldırması için Suheyb b. Sinân er-Rûmî'yi görevlendirmişti. İnsanlara namaz kıldırma, halifenin görevidir. Ubeydullah kılıcını bıraktınca Sa'd b. Ebî Vakkâs onun üzerine atlayarak: “*Hizmetçimi öldürdün ve bana ihanet ettin*” dedi. Bunun üzerine Suheyb, Ubeydullah'ı hapsetti.⁵²

Başka bir rivayette ise Sa'd b. Ebî Vakkâs ve Hz. Osman olaya müdahale ederek onu yatıştırmaya çalıştılar. Bunlar arasında bazı itişmeler yaşandıysa da orada bulunanlar araya girerek hadisenin büyümesine engel oldular.⁵³ Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ubeydullah b. Ömer'in saçlarından tutarak şu şiiri okudu: “*Senin gibi kükreyen aslan kalmadı, yerin aslanları senden dolayı yolunu şaşırdı.*” Ubeydullah b. Ömer de bu şiire şiirle şöyle karşılık verdi: “*Bil ki ben, yutamadığın bir etim, ama yerin haşerelerinden istemediğin kadar ye*” Bu atışmalardan sonra Sa'd b. Ebî Vakkâs, Ubeydullah'ın kılıcını elinden aldı ve onu evine hapsetti. O, yeni halife seçilip kendisi hakkında karar verilinceye kadar hapiste kaldı.⁵⁴ Ubeydullah b. Ömer'in sebep olduğu olaylardan insanlar o kadar etkilendiler ki, Hürmüzân, Cüfeyne ve Ebû Lü'lü'nün kızının öldürülmesi sebebiyle yeryüzü insanlara kapkara oldu.⁵⁵

Hz. Ömer, oğlu Ubeydullah'ın yaptıklarından haberdar olunca: “*Onu niçin öldürdün?*” diye sordu. Ubeydullah b. Ömer: “*Hürmüzân, babamı öldürdü*” diye cevap verdi. Hz. Ömer: “*Bu, nasıl oldu?*” Ubeydullah: “*Bu olaydan önce Hürmüzân'ı, babamı öldüren Ebû Lü'lü' ile yalnız başına konuşurlarken gördüm*” cevabına Hz. Ömer: “*Bunu bilmiyorum. Şu anda bekleyiniz. Vefat ettiğimde Ubeydullah'tan beni öldüren Hürmüzân*”

⁴⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 296-297; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 141.

⁴⁷ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/54.

⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/272; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 297; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 142.

⁴⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/266.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/266, 271, 5/10; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/587.

⁵¹ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe, *el-Meârif* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 108; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/560; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 296; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 141. İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/62.

⁵² İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/61-62; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/175.

⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/271; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/586; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 141.

⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/11,

⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/271; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülük*, 2/586; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 141.

aleyhinde delil isteyiniz. Eğer delil getirirse, onu serbest bırakınız. Delil getiremezse, onu tutuklayınız” şeklinde Ubeydullah’a karşı yapmaları gerekenleri söyledi.⁵⁶

4. Hz. Osman’ın Halife Seçilmesi ve Ubeydullah b. Ömer Hakkında Karar Verilmesi

Hız. Ömer yaralandıktan sonra doktor tarafından iyileşemeyeceği söylenince kendisinden sonra kimin halife olacağını belirlemek üzere Osman b. Affân, Ali b. Ebî Talib, Sa’d b. Ebî Vakkâs, Abdurrahman b. Avf, Talha b. Ubeydullah ve Zübeyr b. Avvâm’dan oluşan altı kişilik şura heyeti belirledi. Abdurrahman b. Avf’ın başkanlığında çalışmalarına başlayan heyet yürüttüğü yoğun faaliyetler neticesinde Hız. Osman b. Affân’ın halife olmasında karar kıldı ve sabah namazından sonra mescitte toplanan insanlara gerekli açıklamayı yaptı. Bunun üzerine orada bulunalar da Hız. Osman’a biat ettiler.⁵⁷

Hız. Ömer vefat etmeden önce bazı vasiyetlerde bulunmuştu. Bu vasiyetler arasında Ubeydullah b. Ömer’in Hüzmûzân’a karşılık cezalandırılması da bulunmaktaydı. Hız. Osman da aynı fikirdeydi.⁵⁸ Hız. Osman 3 Muharrem 24/9 Kasım 644 tarihinde halife olduktan⁵⁹ sonra karşılaştığı ilk problem hapiste tutuklu bulunan Ubeydullah b. Ömer meselesini çözmek ve bir karara ulaşmaktı. Böyle bir sorunu çözmek, Hız. Osman’ın yönetim anlayışını da ortaya koyacaktı. Bu amaçla Halife Hız. Osman sorunun çözümü için müslümanlarla istişarede bulunarak: *“Yaptıklarıyla dinde bir gedik açan şu adam (Ubeydullah b. Ömer) hakkında bana görüşlerinizi belirtiniz”* dedi. Bunun üzerine Hız. Ali başta olmak üzere bazı müslümanlar Ubeydullah’ın kısasen öldürülmesini,⁶⁰ bazıları da: *“Allah, Hüzmûzân ve Cüfeyne’ye lanet etsin, sizler Ömer’den sonra oğlunu da öldürmek istiyorsunuz”* diyerek Ubeydullah b. Ömer ile aynı görüşte olduklarını belirttiler.

Bu hususta iki grup arasında ihtilaf çıktı ve sert tartışmalar yaşandı.⁶¹ Hatta Hız. Ali, Ubeydullah b. Ömer’e: *“Ebû Lü’lü’nün kızını hangi suçtan dolayı öldürdün?”* dedi. Bunun üzerine Amr b. Âs: *“Ey Müminlerin Emiri! Allah, bu olayın, sen halife olduğun esnada meydana gelmesinden seni korudu. Çünkü bu olay, sen halife olmadan önce gerçekleşti. Onlardan vazgeç”* dedi. Amr’ın bu konuşması üzerine halk dağıldı ve öldürülen iki adamın ve kızın diyeti ödendi.⁶² Taberî’nin rivayetine göre Hız. Osman: *“Ben onların velisiyim. Diyet vermeyi uygun gördüm ve diyeti de kendi malımdan veriyorum”* diyerek olayı karara bağladı.⁶³ Başka bir rivayette ise Hız. Osman, Hız. Ali ve ashâbın ileri gelenleriyle istişare ettikten sonra Ubeydullah b. Ömer’in öldürülmesi konusunda görüş birliği oluştu.

Ancak Hız. Osman, Amr b. Âs ile görüştüktan sonra Ubeydullah b. Ömer’in öldürülmesi fikrinden döndü. Bunun üzerine Hız. Ali: *“Ben halife olsaydım, ona kısas uygulardım”* diyerek alınan karara tepkisini ortaya koydu.⁶⁴ Belâzürî’nin rivayetine göre Ubeydullah b. Ömer halife tarafından affedilince Hız. Ali sinirlenerek: *“Ey Fâsık! Bir gün elime fırsat geçerse, Hüzmûzân’a karşılık seni öldüreceğim”* dedi.⁶⁵ İbn Sa’d’ın diğer rivayetinde Hız. Osman, Ubeydullah b. Ömer hakkında bir karara varmak için insanlarla istişarede bulundu ve

⁵⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/63.

⁵⁷ Şura heyetinin çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/580-586; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/65-76; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, 7/37-140.

⁵⁸ Ya’kûbî, *Târîhu’l-Ya’kûbî*, 2/54.

⁵⁹ Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/589; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/79.

⁶⁰ Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/586.

⁶¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/271; 5/12; Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/586; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/75; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 296-297; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/63.

⁶² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 3/271; 5/12.

⁶³ Taberî, *Târîhu’l-Ümem ve’l-Mülûk*, 2/586; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/75.

⁶⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, 5/11-12; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/68.

⁶⁵ Ebü’l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Câbir el-Belâzürî, *Ensâbü’l-Eşrâf* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2011), 4/144.

yapılan istişare sonucunda Ubeydullah b. Ömer'in öldürülmemesi ve öldürülen iki kişinin diyetinin ödenmesi konusunda fikir birliğine varıldığı belirtilmektedir. Çünkü iki kişi müslümandı ve Hz. Ömer onlara maaş bağlamıştı.⁶⁶ Hz. Osman'ın verdiği karardan memnun olmayan Ziyâd b. Lebîd el-Beyâdî, Ubeydullah b. Ömer'i gördüğünde şu şiiri okurdu:⁶⁷

“Ey Ubeydullâh! Senin için İbn Ervâ'dan ne kaçacak ne sığınacak ne de korunacak yer vardır.

Vallahi sen, hakkın olmayan bir kanı akıttın. Hürmüzân'ın kanı haram ve tehlikelidir.

Birisi: Siz, Ömer'in katli için Hürmüzân'ı itham mı ediyorsunuz? derdi.

Yine olayların böyle yoğunlaştığı bir zamanda sefihin birisi: Evet, çünkü o, bunun için emirler verdi.

Kölenin silâhı onun evinin içinde onu çevirip duruyordu. İş, işe göre değerlendirilir.”

Ziyâd b. Lebîd'in sürekli olarak bu şiiri okuması üzerine Ubeydullâh durumu Hz. Osman'a şikâyet edince Hz. Osman da Ziyâd'ın bu şiiri okumasını yasaklamış ve bunun üzerine Ziyâd şöyle bir şiir söyleyerek karşılık vermiştir:

“Ey Ebû Amr! Ubeydullâh rehindir. Sen, Hürmüzân'ın katlinden dolayı şüpheye düşme.

Eğer sen yapılmış bir kötülüğü affetmişsen, fakat bu hatanın sebepleri birbirine yakındır.

Haksız yere affettin, Elinde hüküm vereceğin bir delilin de yok.”

Bunun üzerine Halife Hz. Osman, Ziyâd'ı çağırarak ve bu tarz şiirleri bir daha söylememesi için onu şiddetli bir şekilde uyarmıştır.⁶⁸

Hz. Osman halife olmadan önce Ubeydullah b. Ömer'i yanına çağırarak: “Allah seni kahretsin! Sen, namaz kılan bir adamı, Allah Rasûlü'nün koruması altında olan diğer bir kişiyi ve küçük bir kız çocuğunu öldürdün. Seni bu hâlde bırakmak nasıl doğru olur?”⁶⁹ diyerek Ubeydullah b. Ömer'in mutlaka cezalandırılması gerektiğine vurgu yapmış olmasına rağmen halife olduktan sonra aynı tutumu göstermemiştir. Ya'kûbî'nin rivayetine göre Hz. Osman, Allah'ın yarattığı kişiler içerisinde yaptıklarından dolayı Ubeydullah'a en çok kızan kişiydi. Hatta o, onun saçını çekerek: “Ey Allah'ın düşmanı! Müslüman bir adamı, küçük bir çocuğu ve günahsız bir kadını öldürdün. Seni öldürmezsem, Allah beni öldürsün” kararlılığını ortaya koymuş, ancak o, halife olunca Amr b. Âs'ın araya girmesiyle bu düşüncesini değiştirmiştir.⁷⁰

İbn Sa'd'daki rivayette olayı anlatan ravi bile Hz. Osman'ın böyle bir tutum içerisinde bulunmasına hayret ettiğini belirttikten sonra Hz. Osman'ın fikrinin değişmesine Amr b. Âs'ın etki ettiğini belirtmektedir.⁷¹ Başka bir rivayette ise Ubeydullah b. Ömer'in yaptıklarına sahâbe içerisinde en çok tepki gösteren Hz. Osman ve Sa'd b. Ebî Vakkâs idi. Bundan dolayı olayı nakleden ravi, Hz. Osman halife olunca Ubeydullah b. Ömer'i kısasen öldüreceğini ümit ettiğini belirtmektedir.⁷² Ancak Amr b. Âs: “Daha dün Müminlerin Emiri öldürüldü. Bugün de oğlu öldürülecek. Vallahi bu asla olmaz” diyerek⁷³ başta Hz. Osman olmak üzere Ubeydullah'ın öldürülmesine karşı çıkanları ikna etmeyi başarmıştır. İbnü'l-Esîr, Hz. Osman'ın vermiş olduğu

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/12.

⁶⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/75-76.

⁶⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/76.

⁶⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/272; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 142.

⁷⁰ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/54.

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/272.

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 3/272.

⁷³ Hüseyin b. Muhammed b. Hasan ed-Diyârbekrî, *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 3/265.

kararın doğruluğunu, bazı bilginler, durum böyle olmasaydı, eleştirmenler altı sene ülkeyi adaletle yöneten Hz. Osman'a karşı, "Allah'ın hadlerinden bir haddi uygulamayı koymadığından dolayı onun işi zulümle başladı" derlerdi⁷⁴ diyerek açıklamaya çalışmıştır.

Buna rağmen Hz. Osman'ın Ubeydullah ile ilgili verdiği karardan dolayı bazı kesimlerin rahatsız olduğu rivayetlere yansımıştır. Ya'kûbî'nin verdiği rivayete göre Hüzmûzân'ın kanı konusunda ve Hz. Osman'ın Ubeydullah b. Ömer lehindeki tutumu dolayısıyla insanlar rahatsızlıklarını dile getirmeye başlayınca Hz. Osman hutbe irat ederek şunları söyledi: "*Ben Hüzmûzân'ın kanının velisiyim. Ubeydullah b. Ömer'i Allah ve Ömer için bağışladım ve Ömer'in kanına karşılık onu serbest bıraktım*" şeklindeki açıklamalarından tatmin olmayan Mikdâd b. Amr ayağa kalkıp: "*Hüzmûzân, Allah'ın ve Resûlü'nün koruması altındadır. Senin, Allah ve Resûlü'ne ait olan şeyi bağışlamaya yetkin yoktur*" diyerek karşı çıkışına Hz. Osman: "*Sizler böyle düşünüyorsunuz, bizler de böyle düşünüyoruz*" şeklinde cevap vermek suretiyle kendisini savunmaya çalıştı. Ancak daha sonra Hz. Osman, muhtemelen tepkileri dindirmek amacıyla Ubeydullah b. Ömer'i Medine'den Kûfe'ye gönderdi.⁷⁵

Belâzürî'nin rivayetine göre Hz. Osman ilk icraatı hususundaki uygulamasının doğruluğunu şöyle savunmaya çalışmıştı: "*Hüzmûzân bir müslümandı. Varisi de yoktur. Varisi olmayanın varisi ise, bütün müslümanlardır. Ben de sizin imamınızım. Bundan dolayı Ubeydullah'ı affettim.*"⁷⁶ Hatta Hz. Osman halife olunca kendisine: "*Ubeydullah konusunda Hz. Ömer'in vasiyyetini yerine getirmeyecek misin?*" hatırlatmasına Hz. Osman: "*Hüzmûzân'ın velisi kim?*" diye sordu. Oradakiler de: "*Müminlerin Emiri*" şeklinde cevap verince Halife. "*Ubeydullah b. Ömer'i affettim*" diyerek davayı karara bağladığını açıkladı.⁷⁷ Taberî ve Zehebî'nin rivayetlerine göre Hz. Osman: "*Ben, Hüzmûzân'ın, Cüfeyne'nin ve cariyenin velisiyim*" diyerek Ubeydullah'ı affetti ve maktûllerin diyetini de kendi malından ödedi.⁷⁸

Ubeydullah b. Ömer'in fidyesi konusunda Taberî, İbnü'l-Cevzî ve İbnü'l-Esîr de şöyle bir rivayette bulunmuşlardır: Ğamâzyân b. Hüzmûzân'ın anlatımına göre, Medine'de yaşayan İranlılar ara sıra birlikte olur, sohbet ederlerdi. Bir gün Ebû Lü'lü', Hüzmûzân'a uğramıştı, sohbet ederlerken elinde iki başlı bir hançer bulunuyordu. Hüzmûzân bu hançeri görünce, Lü'lü'ye: "*Bu hançerle ne yapıyorsun?*" diye sormuş, o da: "*Bununla eğleniyorum*" diye cevap vermişti. Bu arada onlar bu şekilde konuşurken birisi onları görmüş ve Hz. Ömer bu hançerle öldürüldüğünde Hüzmûzân'ın bu hançeri Fîrûz'a verdiğini gördüğünü söylemişti. Bunun üzerine Ubeydullah b. Ömer gelip babam Hüzmûzân'ı öldürdü. Hz. Osman hilâfete tayin edildikten sonra Ubeydullah'a kısas yapma konusunda elimde bir delilim olduğu için Halife'nin yanına gittim. Olanları anlattıktan sonra Halife bana. "*Ey Oğlum! Bu, babanın katilidir. Sen, ona bizden daha hak sahibisin, onu götür ve öldür*"⁷⁹ dedikten sonra yanından çıktım. Haklılığım konusunda bütün Medîneliler beni destekliyordu. Onlar benden Ubeydullah'ın affedilmesini istemişlerdi. Ben de onlara: "*Onun ölümü benim elimde olan bir şey midir?*" diye sordum. Onlar: "*Evet*" deyip Ubeydullah'a küfrettiler. Onlara şöyle dedim: "*Siz bunu engelleyebilir misiniz?*" "*Hayır*" dediler ve aynı şekilde ona küfrettiler. Ben de bunun üzerine Ubeydullah'ı affedip onu Allah için serbest bıraktım. Oradakiler de bana teşekkür ettiler ve vallahi beni evime

⁷⁴ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/176.

⁷⁵ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 2/57.

⁷⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/144.

⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimesşk*, 38/63.

⁷⁸ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/586-587; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 296; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 142.

⁷⁹ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/590.

kadar omuzlarında göturdüler.⁸⁰ Bu duruma göre Hürmüzân'ın velisi halife değil, oğlu olmaktadır. Verilecek kararda da birinci derecede akraba olan oğlun etkili olması gerekmektedir. Bu şekilde verilen bir karara başta Hz. Ali olmak üzere Kur'ân'ın bu konudaki hükmünü iyi bilen sahâbîlerin karşı çıkması düşünülemez. Bu sebeple İbnü'l-Esîr yukarıdaki rivayet hakkında şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır:

“Ubeydullâh'ın affedilmesi konusunda birinci rivâyet daha doğrudur, çünkü Hz. Ali hilâfete getirildiğinde Ubeydullâh b. Ömer, Muâviye'nin yanına Şam'a kaçmıştı. Eğer Ubeydullâh'ın serbest bırakılması, öldürülen kimsenin velisinin izni ile yani Hürmüzân'ın oğlunun izni ile olmuş olsaydı, Hz. Ali, Ubeydullah'ı öldürmeğe kalkışmazdı.”⁸¹

Hz. Osman'ın kararını olumlu bulan Bâkîllânî, Hürmüzân'ın Hz. Ömer'in öldürülmesinden sorumlu olduğunu şu şekilde açıklamaya çalışmıştır:

“Hürmüzân, İran ve Mecûsi eğilimlerinden dolayı Ebû Lü'lü'yü Hz. Ömer'i öldürmesi için kıskırttı. Onun Müslümanlığı da iyi değildi. Hz. Ömer'in kendisine bağlamış olduğu yirmi dirhemlik maaşı da yetersiz görmüştü. Ayrıca o, yeryüzünde fesat çıkararak biridir. Bundan dolayı Hürmüzân öldürülmeyi hak etmiştir. Ubeydullah b. Ömer'e de kısas uygulanmamasını ise şöyle belirtmiştir: “Hz. Ömer, Ubeydullah ile ilgili kararı istişare sonucunda vermiştir. Müslim ve gayr-ı müslim memleketlerinde insanlar: “Dün Ömer öldürüldü, bu gün ise oğlu öldürüldü” şeklinde konuşurlar. Bu durum, dini zayıflatır ve sultanın otoritesini sarsar. Ubeydullah b. Ömer haddini aşan bir iş yapmıştır. Ancak bu hadise, Hz. Osman halife olmadan önce meydana gelmiştir. Bu sebeple ona kısas uygulamak doğru değildir. Ayrıca Hz. Osman, Hürmüzân'ın sorumluluğu ile ilgili güçlü delillere sahiptir ve Ubeydullah'a kısas uygulamamasının diğer bir sebebi de; Hürmüzân gibi art niyetlilerin idarecilere saldırmalarına mani olmaktır.”⁸²

İbnü'l-Arabî ise, Hz. Osman'ın Ubeydullah b. Ömer'i Hürmüzân'a karşılık öldürmekten kaçınmasının yanlışlığını şöyle açıklamaktadır: *“Ubeydullah b. Ömer öldürülmeyi hak ettiği halde Hz. Osman bundan kaçınıyorsa, sahâbîler buna engel olurdu”* görüşünü belirttikten sonra ‘قیل’ olarak: *“Hürmüzân'ın Hz. Ömer'i öldürmeye çalıştığını, onun elbisesinin altında kılıç gezdirdiğini ve bu kılıç açığa çıktığı”* için Ubeydullah b. Ömer'in onu öldürme konusunda haklı olduğunu ve suçun işlendiği esnada Hz. Osman'ın henüz idareci olmadığını, muhtemelen halifeye göre Hürmüzân'ın hal ve fiili sabit olduğundan dolayı Ubeydullah b. Ömer'in kısasen öldürülmemesi gerektiğini düşündüğünü belirtmektedir.⁸³ Ahmet Akbulut, Cüfeyne ve Ebû Lü'lü'nün kızını dikkate almayan Hz. Osman'ın, Hürmüzân konusunda böyle bir karara varmasını: *“Böylece intikam hırsıyla katliamda bulunan bir zat, hukuki nizamı korumakla görevli devlet başkanı tarafından affedilmiş oldu”⁸⁴* şeklindeki sözleriyle eleştirmektedir.

Râviler Hz. Osman'ın verdiği hüküm konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bazıları, Hz. Osman'ın kısasın uygulanması yönünde karar verdiğini ve Ubeydullah'ı babasına karşılık öldürmesi için Hürmüzân'ın oğluna gönderdiği görüşündedirler. Tarihçilerin çoğunluğu ise, Hz. Osman'ın Hürmüzân'ın ve Ubeydullah'ın velisi olduğu, Ubeydullah'ı affettiği, öldürülen kişilerin diyetini kendi malından müslümanların beytülmaline verdiği ve bunun da Hz. Osman'ın hayat felsefesine daha uygun olduğu görüşündedirler. Hz. Osman, yönetimine/hilâfetine Kureyş gençlerinden bir genci ve Hz. Ömer'in oğullarından birini öldürmekle başlamak istememesine rağmen, bir Müslüman ve iki zimminin kanını da heder etmek istemediği için orta yolu bulmayı

⁸⁰ Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, 2/590; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, 4/339-340; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/ 76; *Üsdü'l-Ğâbe*, 3/175-176; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 297-298; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 142-143.

⁸¹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/76.

⁸² Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Tayyib b. Muhammed Basrî Bâkîllânî, *Kitâbü Temhîdi'l-Evâil ve Telhîsi'd-Delâil* (Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1993), 538.

⁸³ Kâdî Ebû Bekir b. Arabî, *el-Avâsım mine'l-Kavâsım* (Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2000), 95-96.

⁸⁴ Ahmet Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi* (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992), 162.

tercih etti. Böylece Halife, öldürülenlerin diyetini özel malından Müslümanların beytülmaline verdi ve Ubeydullah b. Ömer'in kanının dökülmesine mâni oldu. İnsanlar probleme gerçek siyasî görüş şeklinde baksalar da, hükmün uygulanması doğru bir siyasettir. Çünkü insanların: “*Dün Hz. Ömer öldürüldü, bugün ise oğlu öldürülecek*” şeklinde konuşmaları mümkündür. Hz. Osman, Ubeydullah b. Ömer'e kısas uygulaysaydı, özelde Hattâb ailesi genelde ise, Adiyogulları hatta bütün Kureyş ve Kureyş dışındakiler kendisine cephe alırdı. Hz. Osman, Ubeydullah'ı affedip maktüllerin diyetini ödemeseydi, kapanma yolu/ımkânı olmayan anarşi/kaos kapılarından bir kapıyı açmış olurdu. Ancak verilen karar, sadece siyasî bir hüküm değildir. İlk olarak o, dinî, sonra da siyasî bir hükümdür. İmamın/Devlet başkanının: “*dininin koyduğu sınırları aşmama kaydıyla*” affetme yetkisi bulunmaktadır.⁸⁵

Bu konuda Ahmet Akbulut şöyle bir değerlendirmede bulunarak verilen kararın şahsiliğine dikkat çekmektedir:

*“Ubeydullah b. Ömer meselesi hukukî bir olaydı. Fakat Hz. Osman bunu, siyasî bir hadise gibi düşünmekteydi. Halife suça göre ceza verecek yerde, kişiye göre ceza vermeyi tercih etti. Kaldı ki, böyle bir katili Hz. Osman'ın affetme yetkisi de yoktu. Halifenin bu hukukî tasarrufu daha baştan, sahâbenin bir kısmında dinin ahkâmının uygulanacağı hususunda kaygıların doğmasına yol açtı.”*⁸⁶

Hz. Osman'a karşı olanlar, Ubeydullah'a kısas yapmamasını örnek göstererek, hilâfetine, Kur'ân'ın koyduğu sınırları iptal etmekte başladığını ileri sürdüler.⁸⁷ İslâm'ın insanlığa bir temel esas olarak getirdiği ‘suçun şahsiliği ilkesi’⁸⁸ Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah tarafından çiğnenmiş, bu esası koruyacak olan Halife de bu durumu müsamaha ile karşılamıştır.⁸⁹

Hz. Osman'ın, Ubeydullah b. Ömer'in lehine verdiği karara Müslümanlar iki noktada itirazda bulunmuşlardır: 1- Kur'ân'ın açık nassı.⁹⁰ 2- Halifenin oğlu olması, bir Müslümanı ve iki zimmiyi öldürmesinden dolayı Ubeydullah b. Ömer'in affedilmesi. Bu af, Müslümanlar, Araplar ve yabancılar arasında ayırımın olduğunu göstermektedir. Ancak Allah, Müslümanlar arasında soyları ve cinsleri ne olursa olsun, kanlarının, mallarının ve namuslarının saygınlığını koruma konusunda herhangi bir ayırım yapmamıştır. Ayrıca bu af, temel hak ve hürriyetleri İslâm'ın koruması altında olan zimmilerin kanının heder edildiğini göstermektedir. Böyle bir uygulamada gerekenin yapılmaması, ileri gelen kişilerin (halifeler, ensâr ve muhacir) çocuklarının ihkak-ı hak kapsamında intikam almalarının uygun görülmesi, onların istedikleri gibi davranması, sorunlarını otoriteye/yönetime bırakmalarını ve intikam alan kişilerden delil istenmemesi, işlerin fesada uğramasına, adaletin kaybolmasına, anarşinin ortaya çıkmasına ve dinin âyetlerinin yok olmasına sebep olur.⁹¹

Taha Hüseyin, Hz. Osman'ın verdiği kararda Müslümanların şüpheye düşmesini şöyle açıklamaya çalışmıştır:

“Ubeydullah b. Ömer yaptıklarına karşılık cezalandırılmadı. Hz. Osman kendi malından diyet bedelini ödediği zaman onun sorumluluğunu da yükledi. Ubeydullah'ı affedip, onun kanının akıtılmasına mani olup sonra da maktüllerin diyet bedelini Ubeydullah'a ve ailesine yüklemiş olsaydı, kesinlikle haddi uygulamış olurdu ve hiç kimsenin de verilen kararda konuşma imkânı olmazdı. Hz. Osman merhametinden dolayı Hattâb ailesine diyet verip, Ubeydullah b. Ömer'i günahından Allah'a tövbe edinceye kadar terbiye etmek amacıyla hapiste tutup, cahiliyye kınıyla hareket etmeyi de otoritesiyle hafifletseydi, onun için böyle bir yaklaşım, bir çıkış olurdu ve

⁸⁵ Tahâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ* (Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.), 1/66.

⁸⁶ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi*, 161.

⁸⁷ Tahâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ*, I/175.

⁸⁸ el-En'âm 6/164; el-İsrâ 17/15; el-Fâtır 35/18; ez-Zümer 39/7; en-Necm 39/38.

⁸⁹ Akbulut, *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi*, s. 161.

⁹⁰ el-Bakara 2/178-179; el-Mâide 5/45; el-İsrâ: 17/33.

⁹¹ Tahâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ*, 1/67.

Ubeydullah gibi Kureyşli gençlere haksız bir şekilde akıtılan Müslümanların ve zimmilerin kanının, Allah ve Müslümanlar katında büyük bir saygınlığa sahip olduğunu, kan akıtanların basit veya ciddi bir şekilde cezalandırılmadığını, rahat ve korkusuz bir yaşam sürmesi için serbest bırakılmadığını bildirirdi."⁹²

"Ne şekilde olursa olsun Hz. Osman'ın yönetimi, huzuru temin etmek amacıyla merhametini, şefkatini ve yardımseverliğini tasvir eden siyasî bir olayla karşı karşıya kaldı. O, Araplar'ın kalbini özellikle de muhacirlerden bu seçkin tabakanın ve muhacir çocuklarının kalbini kazanmak amacıyla Ubeydullah b. Ömer'e kısas uygulamadı. Bundan dolayı da bazıları verilen kararı memnuniyetle karşılarken, bazıları ise tepkiyle karşılamıştır. Hz. Osman'ın hilâfetinin başlangıcı, şüphe ve ihtilaf şeklinde oldu"

şeklinde görüşlerini açıklayan Taha Hüseyin, Hz. Osman'ın yönetim anlayışını, Hz. Ömer'in yönetim anlayışıyla karşılaştırarak şunları söylemiştir:

"Hz. Osman'ın konumunda Hz. Ömer olsa, nesebi ve aşireti ne olursa olsun Kureyş gençlerinden birisi böyle bir suçla kendisine gelseydi, Allah'ın kanunları karşısında kınayıcının kınamasını dikkate almadan gereğini yapardı."

Bu sebeple Hz. Ömer'den farklı olarak Hz. Osman'ın yönetim anlayışının en belirgin özelliği; merhamet ve yumuşaklıktır. Bundan dolayı insanlar Hz. Ömer'in ailesi ve çocukları konusunda hakkı nasıl muhafaza ettiğini gördükleri için Hz. Osman'ın verdiği hüküm hususunda farklı gruplara ayrılmışlardır. Hz. Osman ise Hz. Peygamber'in: "*Şüpheli durumlarda hadlerin uygulanmamasını emretti*" şeklindeki hadisini dikkate alarak muhtemelen babasından dolayı öfkelenildiği ve nefesine hâkim olamadığı şüphesiyle kısas cezasını Ubeydullah b. Ömer'e uygulamamıştır. Allah, Müslümanlara güçlü oldukları zaman affetmeyi sevdirdi.⁹³

Ömer Rıza Doğrul:

"İran asilzadelerinden olan bu adam, İran saltanatının ihtişam ve debdebesi içinde yüzüyor, İran aristokrasisinin bütün nüfuz ve servetini kullanıyor, sonra hayatını kurtarmak için Müslümanlığa girerek Medine'nin mütevazı bir köşesinde basit bir hayat sürmeyi kabul etmiş bulunuyordu. Hürmüzân ayarında bir adam Müslümanlığı kabul etse de, muhakkak ki şan ve servetini, nüfuz ve servetini imha eden, onu yerinden yurdundan, saraylarından sefahatinden uzak yaşamaya mecbur edenleri affetmez ve onlardan intikam almayı hayatının en büyük ülküsü tanır. Hz. Ömer devrinde Medine'de yaşayan İranlılar içinde Hürmüzân'dan daha yükseği yoktu. Bundan dolayı Medine'de bulunan İranlıların ona karşı büyük saygı gösterdikleri ve onun sözünden çıkmadıkları görülüyor. Bilhassa Hz. Ömer'in katili olan Ebû Lü'lü', Hürmüzân ile en çok düşüp kalkanlardandı"

diyerek⁹⁴ Hürmüzân'ın Ebû Lü'lü'yü Hz. Ömer'e suikast düzenlemeye teşvik etme ihtimali üzerinde durmaya çalışmış ve bu gerçeklerin göz ardı edilmemesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Doğrul, bazı sahâbîlerin:

"Ubeydullah'a ilişmeyiniz, daha dün babası öldürüldü, bugün de o öldürülürse, Müslümanlık sarsılır" sözlerini ise şöyle açıklamaya çalışmıştır: "*Böyle düşünen ashâb, Hürmüzân'ın ya suçsuz olduğundan şüphe ediyor veya onun suç ortağı olduğuna inanıyorlardı. Onun suç ortağı olduğu sabitleştiği takdirde onun kısas yoluyla öldürülmesi caiz olur.*"⁹⁵

Ayrıca Doğrul, kişi açık bir şüpheye dayanarak bir kişiyi öldürürse, ona kısas uygulanamayacağını şu ifadeleriyle belirtmiştir:

⁹² Tahâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ*, 1/68.

⁹³ Tahâ Hüseyin, *el-Fitnetü'l-Kübrâ*, 1/68.

⁹⁴ Ömer Rıza Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi - Asr-u Saadet* (İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1978), 5/300-301.

⁹⁵ Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi*, 5/301.

“Devlet başkanlarının öldürülmesi, en büyük fesadı mütezammin olduğundan ve bu harekette bulunanlar Allah ve peygamberi ile harp etmiş, yeryüzünde fesat çıkarmış olduklarından haddenden öldürülürler. Hürmüzân da Hz. Ömer'in öldürülmesine yardım etmiş ise, aynı vaziyeti alır ve öldürülmesi vacip olur. Hatta öldürülen kişinin kanı masum olduğu halde katil, zahir bir şüpheye inanarak kanının mubah olduğuna kail olur ve onu öldürürse, kısas olarak öldürülme cezasından kurtulur.”⁹⁶

Doğrul, Hz. Ömer'in son anlarında Abdullah b. Abbâs'ın konuşmasından hareketle Ubeydullah b. Ömer'in yabancıları öldürebileceğini şu şekilde açıklamıştır: Hz. Ömer, İbn Abbâs'a: *“Sen ve baban, bu İranlıların Medine'de çoğalmasına taraftardınız”* deyince İbn Abbâs: *“İstersen hepsini öldürelim”* cevabını verince Hz. Ömer: *“Hayır, onların Arapça konuştuklarını, namaz kaldıklarını”* belirterek böyle bir düşüncenin uygulanmasına asla izin vermemiştir. Ancak Doğrul, Hz. Ömer'in oğlu Ubeydullah'tan daha çok âlim, daha çok dindar ve daha çok üstün olan İbn Abbâs'ın Medine'de bulunan bütün İranlıları öldürmeyi reva görmesi, bunların hepsinden şüphe edildiği, hepsinin bu suikastta ortak oldukları fikrini verdiklerinden hareketle Ubeydullah'ın Medine'de bulunan yabancıları öldürebileceğini belirtmiştir.⁹⁷

Ancak Doğrul, kullandığı rivâyetteki Hz. Ömer'in ne dediğini ise hiç umursamamaktadır. Yine Hürmüzân'ı suikastçı olarak da rahatlıkla yaftalayabilmektedir. Ayrıca akla ziyan bir savunma ile Hz. Ömer'in öldürülmesi sebebiyle Medine'deki bütün İranlıların öldürülebileceğini, bunun normal olduğunu savunabilmektedir. Ubeydullah cahiliyye mantığı içinde masum insanları katletmiş ve elini kolunu sallaya sallaya toplumda dolaşmış,⁹⁸ işlediği suça karşılık hiçbir bedel ödemedi kurtulmuştur.⁹⁹ Hatta Doğrul günümüzün ülkeleri olan Amerika'da ve İngiltere'de böyle benzer bir olay yaşansaydı, daha büyük hadiselerin meydana geleceğini belirterek, Ubeydullah b. Ömer'in yaptıklarının önemsiz olduğunu vurgulamaya çalışmış ve Ubeydullah b. Ömer'e kısas uygulamaya gerek olmadığını ise şöyle belirtmiştir:

“Hz. Peygamber döneminde Üsâme b. Zeyd, bir savaş esnasında bir adamı ‘Lâ ilâhe illallah’ demesine rağmen öldürmüştü. Çünkü o, bu kelimenin bir adamı ölümden kurtaracağını biliyordu. Hz. Peygamber, Üsâme'yi yaptığından dolayı eleştirmiş, öldürülen kişiye karşılık onu öldürtmemiştir. Çünkü Üsâme bu şekilde içtihadta bulunmuştu.”

şeklindeki örnekten hareketle Ubeydullah da Hürmüzân'ın, Hz. Ömer'i öldürmekte suç ortağı olduğuna kanaat getirerek onun katline cevaz vermişse, onun bu kanaati ve suç ortağı hakkındaki şüphesi, kısasa mani olur. Zaten Hz. Osman da içtihadta bulunarak Ubeydullah'ı maktullerin diyetinin ödenmesi karşılığında serbest bırakmıştır.¹⁰⁰

5. Hz. Ali'nin Halife Olması, Ubeydullah b. Ömer'in Şam'a Kaçışı ve Ölümü

Hz. Osman'ın Medine'yi elli gün boyunca muhasara altında tutan asiler tarafından öldürülmesinden dört gün sonra Hz. Ali dördüncü halife olarak İslâm toplumunun başına geçti.¹⁰¹ Hz. Ali'nin hilâfet makamına geçmesi, Ubeydullah b. Ömer için çok farklı bir anlama gelmekteydi. Çünkü Ubeydullah b. Ömer, on iki sene önce babasının şehit edilmesinde parmağı olduğu gerekçesiyle bazı kişileri öldürmüş, yaptıklarından dolayı hakkında kısas uygulanıp uygulanmaması hususu sahâbe arasında ciddi tartışmaların çıkmasına sebep olmuş

⁹⁶ Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi* 5/301.

⁹⁷ Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi* 5/303.

⁹⁸ Mehmet Azimli, *Dört Halifeyi Farklı Okumak- 3 Hz. Osman* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 129-130.

⁹⁹ Kenan Ayar, *Dört Halife Dönemi Siyasî Olaylarında Kur'an'ın Rolü* (Samsun: Etüt Yayınları, 2011), 152.

¹⁰⁰ Doğrul, *Büyük İslâm Tarihi* 5/302-303.

¹⁰¹ Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülük*, II/647-699; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, 3/150-198.

ve sahâbîler iki gruba ayrılmışlardı. Neticede Hz. Osman devlet başkanı sıfatıyla öldürülenlerin velisi bulunmadığından hareketle kendi malından beytülmale diyet bedelini ödeyerek Ubeydullah b. Ömer'i serbest bırakmış, ancak verilen karar toplumda rahatsızlığın meydana gelmesine sebep olunca Halife, Ubeydullah üzerindeki tepkileri dindirmek amacıyla onu Kûfe'ye göndermiştir. Hatta Hz. Osman, Ubeydullah b. Ömer hakkında bir neticeye ulaşmak için istişarede bulunurken bazıları kendisiyle aynı görüşü paylaşırken Hz. Ali ise: “*Şu fâsığı tutukla. Çünkü o, günahsız bir müslümanı öldürmek suretiyle büyük bir günah işledi*”¹⁰² şeklinde görüşünü belirtmesine rağmen Ubeydullah'ın affedilmesine büyük tepki göstermiş ve alınan kararı da: “*Ben halife olsaydım, ona kısas uygulardım*”¹⁰³ veya: “*Ey Fâsık! Bir gün elime fırsat geçerse, Hürmüzân'a karşılık seni öldüreceğim*” diyerek alınan kararı onaylamadığını göstermiştir.¹⁰⁴

Bu sebeple Hz. Ali halife olunca Ubeydullah b. Ömer'i öldürmek istedi, ancak Ubeydullah öldürülmekten kurtulmak için Hz. Ali'nin muhalifi olan Muâviye'nin yanına Şam'a kaçmak zorunda kaldı.¹⁰⁵ Çünkü Şam eski valisi Muâviye, Hz. Osman'ın kanını talep ederek Hz. Ali'ye biat etmemiş ve ona karşı düşmanca bir tavır takınmıştı. Bu sebeple Ubeydullah b. Ömer kendi geleceği açısından Muâviye'nin yanına sığınmayı güvenli bir liman olarak düşünmüştü. On iki sene önce Ubeydullah b. Ömer'in yaptıkları ve Hz. Osman'ın onun lehinde verdiği karar toplum nezdinde o kadar derin yaralar açmış ki, aradan uzun süre geçmesine rağmen hâlâ zihinlerde canlı kalabilmiştir. Başka bir rivayette ise Ubeydullah b. Ömer'in Hz. Ali'ye karşı çıkışı şöyle anlatılmaktadır: Ubeydullah b. Ömer Kûfe'ye gelince Abdullah b. Büdeyl ona: “*Ey Ubeydullah! Allah'tan kork. Bu fitnede kanını heder etme*” deyince Ubeydullah da: “*Sen Allah'tan kork. Ben Mazlum olarak öldürülen kardeşimin kanını talep ediyorum*” cevabına Abdullah b. Büdeyl: “*Ben de mazlum Halife'nin kanını talep ediyorum*” karşılığını vermiştir. Daha sonra her ikisi de Sıffin Savaşı'nda öldürülmüştür.¹⁰⁶

Cemel Savaşı'nın Hz. Ali'nin lehinde neticelenmesinden sonra Ubeydullah b. Ömer Hürmüzân'a karşılık öldürülmesinden korktuğu için Muâviye'nin yanına gitti. Bu durumu memnuniyetle karşılayan Muâviye, Amr b. Âs'a: “*Ubeydullah b. Ömer'in bize gelişi, Hz. Ömer'in hatırasını canlandırdı*” diyerek ondan insanların arasına katılmasını ve Hz. Ali'yi, Hz. Osman'ın kanından sorumlu tutmasını istedi. Ancak Ubeydullah b. Ömer bu teklifi kabul etmedi. Bunun üzerine Muâviye onu küçümsemesine rağmen kendisine yakın olmasını sağladı.¹⁰⁷ Diğer taraftan Ubeydullah b. Ömer'in Şam'a gelince Muâviye onu yanına çağırarak: “*Senin de gördüğün gibi Ali müdafaa için Bekir b. Vâil bölgesindedir. Sen de orduya katılmak istemez misin?*” teklifine Ubeydullah: “*Evet*” diyerek kabul ettiğini belirtti. Daha sonra Ubeydullah çadırına giderek silahını kuşandı, ancak o, Muâviye ile birlikte olup da öldürülme endişesi içerisine girdi. Bu esnada mevlası ona: “*Babam sana feda olsun! Muâviye seni ölüme götürmektedir. Zafere ulaşırsan, Muâviye zaten sana gelir, öldürülürsen senden ve seni hatırlamaktan kurtulur. Benim sana söylediklerime kulak ver ve beni dinleyerek böyle bir savaşa katılmamak için bir mazeret ileri sür*” deyince Ubeydullah: “*Sana yazıklar olsun! Senin ne demek istediğini anladım*” diyerek karşılık verdi. Bunun üzerine Ubeydullah'ın hanımı Bahriye bint Hânî: “*Senin ciddi bir şekilde hazırlandığını görüyorum*” deyince Ubeydullah'ın: “*Emîrim bana orduya katılmama emretti*” şeklindeki karşılığında hanımı: “*Vallahi o tabut gibidir. Onu taşıyan herkes öldürülmüştür. Sen öldürüleceksin, bunu isteyen de Muâviye'dir*” tarzında cevap vermesine sinirlenen Ubeydullah'ın: “*Sus! Bugün senin kavminden pek çok kişiyi öldüreceğim*” tehdidine hanımının: “*Sen onları öldüremeyeceksin. Muâviye seni oyuna getirip aldattı ve senin konumun ona ağır geldi. Muâviye ve Amr b. Âs seninle ilgili bu*

¹⁰² Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/144.

¹⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/11-12.

¹⁰⁴ Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, 4/144.

¹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/12.

¹⁰⁶ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 3/159.

¹⁰⁷ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud ed-Dîneverî, *el-Ahbâru't-Tıvâl* (Bağdat: Mektebetü'l-Müsenâ, ts.), 161-162.

durumu daha önceden planlamışlar. Sen, Ali ile birlikte olup evinde otursaydın, senin için daha hayırlı olurdu. Çünkü senden daha hayırlı olan kardeşin böyle yaptı” tavsiyelerine Ubeydullah gülererek: “Sus! Kavminden olan esirleri şu çadırının çevresinde göreceksin” şeklinde karşılık verince hanımı: “Vallahi! Sanki ben, senin cesedini defnetmek üzere bineğime binmiş kavmime doğru gidiyor gibiyim. Sen aldatılmış birisin. Sen, içlerinde el-Harûn diye biri olan yenilmeyen bir kavim ile mücadele ediyorsun. Onlar, ona (el-Harûn) bir topluluğun hilâle baktıkları gibi bakarlar. Şayet o, onlara yemelerini ve içmelerini bırakmayı emrederse, artık onlar hiçbir şeyden lezzet alamazlar” şeklinde uyarılarına devam etti. Ancak Ubeydullah: “Ayıplamayı bırak! Sana itaat edecek değiliz” diyerek sert bir şekilde karşılık verdi.¹⁰⁸

Ubeydullah b. Ömer hanımıyla bu şekilde karşılıklı konuştuktan sonra Muâviye'nin yanına giderek orduya katıldı ve süvari birliğinin komutasına tayin edildi.¹⁰⁹ Ordunun asker sayısı, on iki bin idi. Bu orduya Şam'dan içlerinde Himyer kabilesinden Zü'l-Kelâ da sekiz bin kişiden oluşan orduyla katıldı. Bu ordu Hz. Ali ile savaşmaya gidiyordu. Rebîa onları görünce, iki ordu savaş konumuna geçti.¹¹⁰ Bu esnada Şam ordusu Irak ordusuna: “Bizimle beraber Tayyib b. Tayyib olan Ubeydullah b. Ömer bulunmaktadır, sizlerin arasında ise Tayyib b. Habîs olan Muhammed b. Ebî Bekir var” naralarına karşılık Irak ordusu da: “Bizimle beraber Tayyib b. Tayyib olan Muhammed b. Ebî Bekir bulunmaktadır, sizlerin arasında ise Tayyib b. Habîs olan Ubeydullah b. Ömer var” şeklinde cevap vererek övünmeye çalıştılar.¹¹¹ Daha sonra aralarında şiddetli çatışmalar oldu. Bu esnada Ubeydullah b. Ömer ve Zü'l-Kelâ öldürüldü.¹¹² Başka bir rivayette Ubeydullah b. Ömer Sıffîn'e savaşmak amacıyla çıkarken yaptıklarına bakmaları için Esmâ bint Utârit b. Hâcib et-Temîmî ve Bahriyye bint Kubeysa eş-Şeybânî isimli iki hanımını da yanında götürdü. Ubeydullah savaşmak için ortaya çıkınca Rebîa kabilesine mensup olanlar onun üzerine saldırdılar ve onların arasında kalan Ubeydullah öldürüldü. Rebîa kabilesinin o günkü komutanı Ziyâd b. Husayfe idi. Ubeydullah öldürülünce yere düştü ve çadırı ise düştüğü yere yakındı. Kazığı olmayan çadırın bir ipi vardı ve onu sürükleyerek çadıra götürüp ipi ayağına sağlam bir şekilde bağladılar. Bu esnada iki hanımı da yanına gelerek ağlamaya başladılar.¹¹³

Rivâyete göre Ubeydullah b. Ömer öldürülmeden önce Hz. Ali'ye: “Bu, Ubeydullah b. Ömer'dir, üzerinde ipek kumaş, elinde ise misvak vardır” denildi. Ubeydullah b. Ömer de: “Yarın karşı karşıya geldiğimizde Ali gününü görecek” dedi. Bunun üzerine Hz. Ali: “Onu bırakınız, çünkü onun kanı önemsizdir” karşılığını verdi, şeklinde ikili arasında böyle bir diyalogun yaşandığı belirtilmektedir.¹¹⁴ Ubeydullah b. Ömer Sıffîn'de öldürülünce Muâviye onun kılıcını satın alıp Abdullah b. Ömer'e gönderdi. Çünkü “Zü'l-Vişâh” adlı bu kılıç, Hz. Ömer'e aitti ve ondan da oğlu Ubeydullah'a intikal etmişti.¹¹⁵

Bu kılıcın özelliği, kınında kırk dirhem bulunmasıdır.¹¹⁶ Ubeydullah b. Ömer bu kılıç ile Sıffîn'de savaşırken şu şiiri okumuştur: “Kılıcım Zü'l-Vişâh, binitim de ez-Zalîm ise, sahibi olduğum kanım dökülmez. Bana düşman olan ve düşmanlığını içinde taşıyan kimse, hayatta olduğum müddetçe peşinde olacağını bilecek.”¹¹⁷ Muâviye, Ubeydullah'ın hanımına: “Ubeydullah'ın cesedi konusunda kavmin ile konuşsan” dedi. Bunun

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/12-13.

¹⁰⁹ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III/307; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 264; Zehebî, *el-Iber*, 1/28.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/13; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/308; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 268.

¹¹¹ Zübeyr b. Bekkâr, *Cemheretü Nesebi Kureys ve Ahbâruhâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2010), 1/555.

¹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/13; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, 3/308; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, 268.

¹¹³ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 492; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/71.

¹¹⁴ İbn Abdilber, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, 492.

¹¹⁵ Mecdüddin Ebü's-Saâdât Mübarek b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şeybânî el-Cezerî b. Esîr, *Kitâbü'l-Murassa'* (Beyrut: Âlemü'l-Kütüp, 1992), 306.

¹¹⁶ İbn Abdilber, *el-İstîâb*, 492.

¹¹⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/70.

üzerine Ubeydullah'ın hanımını yanına koruma alarak kavminin yanına gelip kendisini tanıttıktan sonra kavmi: “*Hoş geldin! Seni tanıdık, ne istiyorsun?*” deyince Ubeydullah'ın hanımı: “*Şu öldürdüğünüz cesedi taşımama izin verir misiniz?*” ricasında bulundu. Bunun üzerine Bekir b. Vâil kabilesinden bazı gençler harekete geçerek cesedin bineğe yüklenilmesine yardımcı oldular. Eşinin naaşını alan Ubeydullah'ın hanımını Muâviye'nin yanına geldi. Muâviye, Ubeydullah'ın hanımını bir tabutla karşıladı. Cesedi onun üzerine koydu, kabrini kazdı ve namazını kılarak onu defnetti ve ardından ağlayarak: “*Fâruk'un oğlu halifenize diri ve ölü olarak itaat yolunda öldürüldü. Ona rahmet dileyin. Umulur ki Allah, ona merhamet eder ve onu hayırda muvaffak eder*” şeklinde temennide bulundu.¹¹⁸

Ubeydullah'ın hanımını, Muâviye'nin söylediklerini işitince eşinin başına gelenlerden onu sorumlu tutarak: “*Sen, onun için çocuklarını yetim bırakma ve nefsinin ölüme sürüklenme hususunda acele davrandın. Artık bundan sonra Muâviye'nin üzerinde büyük bir korku olacaktır*” sözleriyle Muâviye'yi eleştirmiştir. Muâviye, Ubeydullah'ın hanımının bu sözlerini işitince Amr b. Âs'a: “*Bu kadının söylediklerini işitiyor musun?*” diye sorunca Amr b. Âs duyduklarını Muâviye'ye haber verdi ve:

“*Vallahi! Sen tuhaf birisin. İnsanların bir şey söylemesinden ne istiyorsun? Vallahi, onlar senden ve bizden daha hayırlı insanlar hakkında konuştular, senin hakkında mı konuşmayacaklar? Ey Adam! Kendin hakkında işittiklerine göz yummazsan, sıkıntı içinde olursun*”

şeklindeki tavsiyelerine Muâviye: “*Vallahi bu, babamdan miras olarak aldığım görüşümdür*” diyerek karşılık verdi.¹¹⁹

Ubeydullah'ı kimin öldürdüğü konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bu rivayetlere göre Ubeydullah'ı Ziyâd b. Hasefe et-Teymî'nin, Rebâ'nın, Hemedân'dan bir adamın, Ammâr b. Yâsir'in, Benû Hanîfe'den veya Hadramîler'den bir adamın öldürdüğü belirtilmektedir. Hemedân kabilesinden bir adam Ubeydullah'ı nasıl öldürdüğünü şöyle anlatmaktadır:

“*Ben ve Hasan b. Ali Hemedân kabilesinden elli kişilik bir grupla savaşın en şiddetli olduğu bir esnada Sıffîn'de bulunan Ali b. Ebî Tâlib'in yanına gitmek için geceleyin yola çıktık. Hemedân kabilesinde 'Mezkûr' diye çağırılan bir adamın yanına uğradık. O, atının yularını öldürülmüş bir adamın ayağına bağlamıştı. Hasan b. Ali adamın önünde durarak selam verdi ve: ‘Sen kimsin?’ diye sordu. Adam: ‘Hemedân kabilesindenim’ diye cevap verdi. Hz. Hasan. ‘Burada ne yapıyorsun? diye sorunca adam: ‘Arkadaşlarımı gecenin başında burada kaybettim ve onların dönmesini bekliyorum’ dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan: ‘Bu maktul kim?’ diye sordu. Adam: ‘Bilmiyorum, ancak bizlere karşı ‘Ben et-Tayyib b. et-Tayyib'im’ diyerek çok şiddetli bir şekilde savaşıyor, vurduğunda ise ‘Ben Fâruk'un oğluyum’ diyordu. Allah, onu benim elimle öldürdü.*”

Bu şekilde anlatılan kişinin kim olduğunu tanımak isteyen Hz. Hasan atından inerek yerde yatan kişiye bakınca Ubeydullah b. Ömer olduğunu anladı. Ubeydullah'ın silahı ise, onu öldüren adamın elindeydi. Öldüren şahıs, onu Hz. Ali'ye götürdü ve Hz. Ali de dört bin dirhem ile birlikte Ubeydullah'ın eşyalarını ganimet olarak kendisine verdi. Başka bir rivayette ise Ubeydullah'ın Ammâr b. Yâsir tarafından öldürüldüğü de şöyle anlatılmaktadır:

“*Ben, mevlâm ile birlikte Sıffîn'de gecenin dörtte biri geçtikten sonra Hz. Ali'yi insanları dolaşarak onlara bazı emirler ve nehiyeler verirken gördüm. Cuma günü iki ordu karşılaşılarak şiddetli bir şekilde savaştılar. İşte bu esnada Ammâr b. Yâsir ile Ubeydullah b. Ömer karşılaştılar. Ubeydullah: ‘Ben et-Tayyib b. et-Tayyib'im’ derken Ammâr da: ‘Sen, el-Hâbis b. et-Tayyib'sin’ diyerek onu katletti.*¹²⁰

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/13; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/71.

¹¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/13.

¹²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, 5/13-14; İbn Asâkir, *Târîhu Medîneti Dimeşk*, 38/73

6. Ubeydullah b. Ömer'in Eşleri ve Çocukları

Ubeydullah b. Ömer'in; Ebû Bekir, Muhammed, Ömer, Ümmü Osman isimli çocuklarının anneleri; Temîmoğullarından Esmâ bint Utârid b. Hâcib b. Zürâre b. Udüs b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim'dir.

el-Hur isimli çocuğunun annesi; ümmü veleddir.

Ümmü Abd isimli kızının annesi; Tehlûl bint Yezîd b. Amr b. Udüs b. Muâviye b. Ubâde b. el-Bekkâ'dır.

Ümmü Seleme isimli kızının annesi; Tehlûl bint Yezîd olduğunu söyleyenler olduğu gibi, Esmâ bint Utârid b. Hâcib olduğunu rivayet edenler de vardır.

Ümmü Hakîm isimli kızının annesi; Ümmü Veled'dir.

Muhtar b. Ebû Ubeyd, Ubeydullah b. Ömer'in kızlarından birisiyle evlenmiş ve bu evlilikten iki çocuk dünyaya gelmiştir. Bu kızın annesi de Ümmü Veled'dir.¹²¹

7. Sonuç

Adıyoğulları kabilesine mensup olan Ubeydullah b. Ömer, Hz. Ömer b. Hattâb ve Ümmü Gülsüm bint. Cervel b. Mâlik'in çocukları olarak Hz. Peygamber döneminde Mekke'de dünyaya geldi. Babasının İslâm'a girmesinden sonra müslüman olan Ubeydullah, Hz. Peygamber'in etrafında bulunan meşhur sahâbîlerden biri olmadığı için kaynaklarda onun hakkında yeterli ve ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Bu sebeple onun yaşamıyla ilgili o dönemde meydana gelen olaylardan hareketle bazı yorumlarda bulunmak mümkündür. Bu bağlamda onun Mekke'den Medine'ye hicret ettiğini, diğer sahâbîler gibi onun da Medine'de gerçekleşen siyâsî, askerî, iktisadî, ictimâî ve dinî sahalarda rol aldığını, Hz. Ebû Bekir döneminde de aynı çizgide olduğunu özellikle de yiğit ve kahraman olması sebebiyle Ridde ve sonrasında gelişen olaylarda aktif olduğunu söylemek mümkündür. Ancak onun etkinliği, babasının hilâfeti döneminde özellikle de halifenin şehit edilmesi olayında kaynaklarda genişçe yer bulmuştur. Çünkü Hz. Ömer'in vefatını işleyen bütün kaynaklar, onun, babasının intikamını almak için neler yaptığını ayrıntılı bir şekilde belirtmektedir.

Hadisenin tartışma konusu olması, Ebû Lü'lü' Fîrûz'un Hz. Ömer'e suikast düzenlemesi veya Ubeydullah b. Ömer'in babasının intikamını almak için Ebû Lü'lü'nün eşini, kızını, Hürmüzân'ı ve Cüfeyne'yi öldürmesi değil, Halife Hz. Osman'ın Ubeydullah hakkında verdiği siyasî karardır. Çünkü olayın kahramanı Ubeydullah b. Ömer, devletin sorumluluk alanında olan ve yapması gereken bir işi, devleti yok sayarak, kanun ve kuralları dikkate almayarak suçun şahsiliği ilkesini çiğneyerek masum insanları zanlı şüphesiyle nefsine hâkim olamayarak katletmiştir. Kesin delil olmadığı müddetçe kişi/kişiler masumdur. Çünkü maktûllerle ilgili kesin deliller mevcut değildir. İhtimaller ve şüpheler üzerinden hareket ederek devletin otoritesini sarsacak faaliyetlerden kaçınmak her bireyin görevidir. Ancak Ubeydullah b. Ömer, adaletin yapması gerekeni kendisi yaparak o günden günümüze kadar tartışmaların odağı haline gelmiştir. Bu açıdan bir suç işlendiğinde herkes kendini devlet yerine koyup adalet aramaya çalışırsa, anarşi ve kaos ortamlarının meydana gelmesi kaçınılmaz olur. Hz. Ömer'in oğlu olan Ubeydulah'ın böyle bir durumda asabiyet duygusundan ve kabilevî eğilimlerden uzak durarak teennî ile hareket edip yargının vereceği karara saygılı olması gerekirdi.

Hz. Osman, olayın yaşandığı günlerde gerçekleştirdiği katliamlardan dolayı Ubeydullah b. Ömer'in en ağır bir şekilde cezalandırılması görüşünü savunurken hilâfet makamına geldikten sonra siyaseten bir karara imza atarak toplumda rahatsızlıklara sebebiyet vermiştir. İnsanların, bu ve bunun gibi olaylar, Hz. Ömer döneminde

¹²¹ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, 7/15.

meydana gelseydi, en ağır bir biçimde cezalandırılacağını bildikleri için, verilen kararı tepkiyle karşılamaları normaldir. Çünkü Hz. Ömer içki içen oğluna karşı asla müsamaha göstermemiş, gereken ceza neyse onu uygulamıştır. Toplum düzeninin sağlanabilmesi ve insanların suça teşvik edilmemesi için, suç işleyen kim olursa olsun, gereken ceza tatbik edilmelidir. Ancak Hz. Osman böyle davranmayı dengeleri gözetmek suretiyle insanların beklentileri dışında bir karar vererek yönetime karşı cephelerin oluşmasına sebep olmuştur. Aynı suçu işleyen halifenin oğlu Ubeydullah değil de bir başkası olsaydı, benzer bir karar verilir miydi? Halife, devlet otoritesini kullanarak maktullerin velisi sıfatıyla diyetlerini de kendi malından ödeyerek suç işleyeni affedebilir miydi?

Ubeydullah b. Ömer, Hz. Osman'ın çocuklarından birini öldürseydi, halife aynı kararı verebilir miydi? İslâm hukukuna göre, kasten insan öldürmelerde kısas, affetme ve diyet gibi özellikler dikkate alınmaktadır. Bu husustaki yetki de maktullerin velilerine tanınmıştır. Yetkilendirilen veliler, devletin kontrolü altında üç prensipten birini kabul ederek hüküm icra edilir. Ancak velilerin bulunmadığı durumlarda ise, devlet başkanı yetkisini kullanarak kâtiler hakkında bir karar verebilir. Hz. Osman da öldürülenlerin velileri olmadığından dolayı: “*Ben onların velisiyim*” diyerek diyet verilmesi yönünde tercihini kullanmıştır. Fakat verilen bu karar, toplum vicdanını memnun etmemiştir. Çünkü halife karar verirken dinî argümanları kullanmamıştır. Bu sebeple Hz. Ali ve diğerlerinin verilen karardan oldukça rahatsız olmaları, halifenin verdiği kararda dini öncelmediğini ortaya koymaktadır. Çünkü verilen karar siyasî değil, dinî olsaydı, Hz. Ali: “*Otorite bende olsaydı, Ubeydullah'a kısas uygulardım*” demez, muhaliflerin: “*Halife şerî cezaları uygulamıyor*” eleştirisi olmaz ve Hz. Ali halife olunca Ubeydullah b. Ömer: “*Kısas uygulanma endişesiyle*” Şam'a giderek Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali'ye karşı savaşıp öldürülmezdi. Ayrıca Ubeydullah'ın cezalandırılmasında oldukça istekli olan Hz. Ali hilâfete geldiği zaman Hz. Osman'ın öldürülmesinde parmağı olanların başında gösterilen Muhammed b. Ebî Bekir'i Mısır'a vali tayin ederek daha önceki söylemeleriyle çelişecek bir icraat ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Akbulut, Ahmet. *Sahabe Devri Siyasi Hadiselerinin Kelami Problemlere Etkisi*. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1992.
- Ayar, Kenan. *Dört Halife Dönemi Siyasî Olaylarında Kur'ân'ın Rolü*. Samsun: Etüt Yayınları, 2011.
- Azimli, Mehmet. *Dört Halifeyi Farklım Okumak- 3 Hz. Osman*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahya. *Ensâbü'l-Eşraf*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Belâzürî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahya b. Câbir. *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. 8 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Câhız, Ebû Osman Amr b. Bahr. *el-Bursân ve'l-Urcân ve'l-Umyân ve'l-Hûlân*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, ts.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvud. *Ahbâru't-Tivâl*. Bağdât: Mektebetü'l-Müsennâ, ts.
- Diyârbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan. *Târîhu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- Doğrul, Ömer Rıza. *Büyük İslâm Tarihi - Asr-u Saadet*. İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım. 1978.

- Ertürk, Mustafa. “Ubeydullah b. Ömer b. Hattâb”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/26-27. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdilber. *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2006.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed. *el-Ikdü'l-Ferîd*. 5 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2013.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah. *Târîhu Medîneti Dimesşk*. 74 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, ts.
- İbn Beşkuvâl, Ebu'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik. *Ğavâmizu'l-Esmâi'l-Mübheme*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüp, 1987.
- İbn Ebû Âsım, Ebû Bekr İbnü'n-Nebîl Ahmed b. Amr b. Dahhâk. *el-Âhad ve'l-Mesânî*. 6 Cilt. Riyâd: Dâru'r-Râye, 1991.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer Âskalânî. *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 2001.
- İbn Haldûn, Abdurrahman b. Muhammed. *Kitâbü'l-Iber ve Dîvânü'l-Mübtedi ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarahüm min Zevî's-Sultânî'l-Ekber*. Ürdün: Beytü'l-Efkâri'd-Devliyye, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *Cemheretü Ensâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t 2012.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail. *Muhtasar Tefsîru İbn Kesîr*. 3 Cilt. Mekke: el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. 15 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1994.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *el-Meârif*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- İbn Sa'd, Muhammed. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Sa'd, Muhammed. *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*. çev. Komisyon. 15 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2014.
- İbnü'l-Arabî, Kâdî Ebû Bekir. *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 2000.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed. *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 17 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1992.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed. *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddin Ebi'l-Hasen Ali b. Ebi'l-Keram Muhammed b. Muhammed. *el-Kâmil fî't-Târîh*. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1979.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddin Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şeybânî el-Cezerî. *Kitâbü'l-Murassa'*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüp, 1992.
- Mâlik b. Enes. *Muvattâ*. 2 Cilt. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî. *Murûcu'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher*. 4 Cilt. Beyrut: Matbaatü's-Saâde, ts.

- Okumuş, Namık Kemal. *Ömer Müslümanlığı-Yaşayan Dindarlığın İlke, Adalet ve Ahlak Bazlı Analizi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2023.
- Suyûtî, Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekir. *Târîhu'l-Hulefâ*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1989.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Ayi'l-Kur'ân*. 12 Cilt. Dâru'l-Hadîs, Kahire 2010.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Tahâ Hüseyin. *el-Fitnetü'l-Kübrâ*. Kâhire: Dâru'l-Meârif, ts.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. 2 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-E'lemî, 1993.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ (Siyeru Hulefâ'r-Râşidîn)*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1998.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Târîhu'l-İslâm (Ahdü'l-Hulefâi'r-Râşidîn)*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Zehebî, Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman *el-Iber fî Haber men Ğaber*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- Ziriklî, Hayruddin. *el-E'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1992.
- Zübeyr b. Bekkâr. *Cemheretü Nesebi Kureyş ve Ahbâruhâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.